

Mărturii documentare privind Biserica Greco-Catolică din Transilvania (sec. al XIX-lea)

ELENA MUȘAT

Biserica Greco-Catolică reprezintă una din instituțiile românești importante în Transilvania secolului al XIX-lea, în condițiile în care românii, lipsiți în general de drepturi politice și de mijloace materiale deosebite, își duceau traiul zilnic în special în comunități rurale în care Biserica juca un rol primordial.

Înființată la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea prin Diplomele Leopoldine, Biserica Unită cu Roma a fost gândită de autoritățile habsburgice ca o modalitate de întărire a catolicismului în acest spațiu aflat la granița lumii catolice și de stăvilire a avântului pe care îl luase Reforma¹.

Fiind o instituție transilvăneană, cea mai mare parte a documentelor ce fac referire la Biserica Greco-Catolică se găsesc, cum este și firesc, la Direcțiile Județene ale Arhivelor Naționale (Bihor, Cluj, Alba etc.).

Există însă și la Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, în Colecția *Documente Istorice* și în Colecția *Microfilme Vatican*, documente ce oferă informații generoase despre sistemul de organizare a Bisericii Unite, raporturile ierarhice în cadrul acesteia, căsătoriile și divorțurile în comunitățile românești greco-catolice, școlile confesionale, migrarea de la Biserica Unită la cea Ortodoxă (și invers), conflictele dintre ortodocși și uniți, sistemul de salarizare a preoților etc.

Pentru lumea românească din Ardeal preotul reprezintă în secolul al XIX-lea modelul pe care enoriașii caută să-l urmeze într-o epocă în care, prin prestigiu și coeziune, Biserica oferă românilor singurul cadru de viață comunitară. Viața familială, raporturile stabilite în cadrul acesteia, relațiile părinte-copil, soț-soție sunt puternic influențate de religie într-o lume predominant rurală ce gravitează în jurul Bisericii². Nicolae Iorga afirmă chiar că „o istorie de sate și de preoți este istoria Ardealului românesc“³.

¹ Mathias Bernath, *Habsburgii și începuturile formării Națiunii Române*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994, p. 75.

² Liviu Maior, *1848-1849. Români și unguri în revoluție*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 31.

³ N. Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1902, p. 9.

În societatea românească transilvăneană, preotul, asimilat cu elita intelectuală locală, este adesea persoana cea mai influentă în lumea satului, reușind fără mare efort să-și facă noi prozeliți. Această situație se explică prin nivelul extrem de redus al cunoștințelor religioase, întâlnit atât la greco-catolici cât și la ortodocși.

Ignoranța ortodocșilor/uniților în materie de cunoștințe sacre îi făcea pe aceștia să depindă strict de preotul lor care, cu puțină autoritate, putea „să determine o comună ortodoxă să îmbrățișeze unirea și poate chiar o comună catolică să treacă la ortodoxie”⁴.

Comunitățile românești la jumătatea secolului al XIX-lea reprezentau încă, din cauza slabei instruirii, adevărate mase de manevră, care puteau fi ușor trecute dintr-o tabără în alta dacă beneficiau de un conducător religios instruit.

Ascensiunea Bisericii Unite, după cum remarca și nunțiul apostolic vienez Michele Viale Prela, care vizitează Transilvania în 1855, depindea în primul rând de preoții greco-catolici, de gradul lor de instruire, și de susținerea guvernului în dotarea parohiilor⁵.

În documentele colecțiilor menționate mai sus găsim de asemenea, incidental, date despre Biserica Ortodoxă ardeleană, deoarece, în mod firesc, numeroase acțiuni ale preoților/credincioșilor uniți se raportează uneori la aceasta, mai ales că în cele mai multe cazuri românii transilvăneni trăiesc în comunități mixte din punct de vedere religios, în care satul are și biserică unită și biserică ortodoxă.

Aceasta fiind realitatea, lupta pentru atragerea de enoriași de către fiecare din cele două biserici îmbracă forme dure, uneori efectele fiind greu de imaginat; dezbinați de Biserică, oamenii uită adesea esențialul, și anume faptul că, dincolo de credința religioasă diferită, toți sunt români. Apartenența la ortodoxie sau la greco-catolicism stă la baza unei segregării profunde care depășește, din păcate, apartenența la un fond etnic comun, cel românesc.

Același tip de conflicte grevează deseori și relațiile dintre clericii ortodocși și cei uniți: în anul 1853 Ioan Sicoe, parohul unit din localitatea Sohodol, se plânge că preotul ortodox, Anghel Maritia, a înmormântat-o „cu sila” pe Anna Plicu, deși aceasta îmbrățișase religia greco-catolică⁶.

Oricât de ciudate ne par astăzi aceste motive de ceartă, în epocă deveniseră un *modus vivendi* care nu mai alarma pe nimeni. În secolul al XIX-lea

⁴ Ana Victoria Sima, *Vizitele nunțiilor apostolici în Transilvania (1855-1868)*, vol. I, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, p. 38.

⁵ Nicolae Bocșan, Ioan Lumperdean, *Éthnie et confession en Transylvanie*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 1996, p. 161.

⁶ Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (D.A.N.I.C.), *Colecția Documente Istorice*, MDCXCIV/ 34.

confesionalismul influența în mod hotărâtor viața socială, de multe ori numirile în anumite funcții publice făcându-se nu după criteriul pregătirii profesionale, ci după apartenența la o anumită religie. În ceea ce privește micile scandaluri care apăreau între preoții ortodocși și cei catolici, George Barițiu, contemporan al evenimentelor, el însuși fiu de preot, aprecia: „cu căsătoriile mixte și cu îngropăciunile ajunseseră la mare calamitate, de care însă sufereau și alte popoare de confesiuni catolice și se întâmplau multe scandaluri odioase”⁷.

Prozelitismul greco-catolic – și desigur și cel ortodox – reflectat în documente apare ca o acțiune extrem de importantă, sau, fără a exagera, un adevărat „plan de muncă” pe care preoții, sârguincioși, încercau să-l realizeze, de ambele părți. În dieceza Lugoșului, din cele 159 de comune, câte număra în 1891, nu mai puțin de 84 erau întoarse la „Sf. Unire” după anul 1830⁸.

În acest sens întâlnim numeroase tabele, întocmite de preoți uniți locali și adresate protopopilor cărora li se subordonează, cuprinzând persoanele care în acel an „au îmbrățișat Sf. Unire”⁹. Un astfel de tabel îi trimite Ioan Sicoe, preotul unit de la Sohodol, lui Grigore Mihali, protopop al tractului Bistrei în acea perioadă, document din care reiese că în anul 1855 nici un credincios greco-catolic din dieceza Făgăraș nu îmbrățișase altă religie¹⁰. În alte cazuri, din înștiințările trimise protopopului răzbate satisfacția slujbașului bisericesc pentru faptul că, prin „înmulțirea micii noastre turme” cu patru familii, „suntem mai mulți cu 25 suflete”¹¹.

Într-un alt asemenea tabel întâlnim o mențiune, puțin bizară la prima vedere, care are însă implicații mai adânci și o valoare de clauză contractuală, valabilă într-un eventual conflict ulterior: „fiii din aceste cununii”¹² se cresc în religia părinților: fiii într-a tatălui, fiucele într-a mamei”¹³. În felul acesta lucrurile par clare de la bun început. Fiecare din cele două confesiuni își asigură astfel o virtuală continuitate.

În practică însă lucrurile nu sunt atât de simple, fiind dese cazurile când, după o căsătorie încheiată între doi enoriași dintre care unul este ortodox, iar celălalt greco-catolic, cei doi nu mai respectă cele convenite anterior.

⁷ George Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, vol. II, Brașov, Inspectoratul pentru Cultură al Județului Brașov, 1994, p. 670.

⁸ Onisifor Ghibu, *Viața și organizația bisericească și școlară în Transilvania și Ungaria*, București, Institutul de Arte Grafice „Nicolae Stoilă”, 1915, p. 70.

⁹ D.A.N.I.C., *Colecția Documente Istorice*, MDCXIV/ 84.

¹⁰ *Ibidem*, MDCXIV/70.

¹¹ *Ibidem*, MDCXIV/ 108.

¹² Este vorba despre „cununile mestecate” (căsătoriile mixte), termen utilizat în același document.

¹³ D.A.N.I.C., *Colecția Documente Istorice*, MDCXIV/ 236.

Un astfel de episod se petrece în localitatea Sohodol, comitatul Cluj, când fiica crâșnicului greco-catolic Ioan Oniciu s-a măritat „după un fecior de religie neunită și dând mirele scrisoare de la mâna sa cum că pe mireasă...nu o va opri de la trăire cu biserica noastră...Acum, de 4 săptămâni, aceea nici a mai deschis biserica noastră”¹⁴. Lucrurile se complică și mai mult în momentul în care tânăra soție se îmbolnăvește grav și se pune problema: cine o va înmormânta în cazul unui deces, preotul ortodox sau cel unit din localitate? Însuși preotul unit din localitate, Ioan Sicoe, afirmă că „este o mare neplăcere ca tocmai pe fiica editului¹⁵ nostru să o înmormânteze în cimitirul Bisericii neunite preoți aceeași”, adică preoți ortodocși.

Iată cum, în comunitățile românești mixte din punct de vedere confesional, în care trăiesc laolaltă și ortodocși și catolici, micile animozități pot degenera în conflicte mult mai profunde. În același timp, din documente reiese și un alt tip de realitate în care românii, despărțiți din punct de vedere religios în două tabere, își duc viața zilnică laolaltă, participă cu toții la evenimentele satului, lăsând la o parte certurile confesionale; dincolo de liturghie și de preceptele religioase, ritmurile vieții lor zilnice urmează relativ același curs, toți trăiesc laolaltă aceleași evenimente¹⁶.

În acest sens, multe sate mixte au o singură școală, unde învață împreună atât copii greco-catolici cât și ortodocși, examenele sunt organizate în același timp pentru toți elevii, iar la verificările semestriale participă atât protopopul unit cât și cel ortodox.

Un astfel de caz întâlnim la Câmpeni, în tractul Bistra, unde, după cum reiese din „Protocolul clasificărilor pe semestrul I pentru clasa începătoare pe anul 1867/ 1868”, sunt înscriși 22 de copii (6 fete și 16 băieți), dintre care 9 elevi sunt greco-catolici și 13 sunt ortodocși¹⁷. Din comisia de examinare face parte atât Simeon Balint, protopop greco-catolic al Bistrei și inspector școlar, cât și Ioan Patiția, protopop greco-răsăritean în Câmpeni¹⁸.

Un alt caz este cel din localitatea Musca, tractul greco-catolic Bistra, unde la școala unită învață și un elev ortodox, Petru Șerban, în vârstă de 11 ani¹⁹. Aceeași situație o întâlnim și în localitatea Certeze, unde în anul 1867 la școala confesională unită învață 3 elevi ortodocși²⁰.

¹⁴ *Ibidem*, MDCXCIV/193.

¹⁵ *Edit* = crâșnic, administrator al bisericii.

¹⁶ Ana Victoria Sima, *op. cit.*, p.37.

¹⁷ D.A.N.I.C., Colecția *Documente Istorice*, MDCXCIV/ 217.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, MDCXCIV/ 202.

²⁰ *Ibidem*, MDCXCVI/ 226.

Iată că în comunitățile românești mixte viața cotidiană este mai presus de convingerile religioase, un rol determinant jucând în acest context preotul satului. Numai de acesta depinde, în fond, aplanarea unui conflict interconfesional sau accentuarea lui și, până la urmă, tot el este răspunzător în mare măsură de buna înțelegere între enoriași, dezbinați din punct de vedere confesional, dar copărtași la aceleași evenimente în lumea satului. De asemenea, tot preotul judecă neînțelegerile dintre credincioșii greco-catolici²¹.

Într-un raport de activitate pe care îl adresează Oficiului Arhidiaconal Greco-Catolic al Tractului Bistra, Efrem Petruția arată că în intervalul 1832-1852 a fost preot în satul Ponorel unde „cu o osteneală mare, începând din propriul meu îndemn, din buna voință de la anul 1840, până în anul 1848, până în revoluțiune, am ținut școala cu pruncii fără deosebire de confesiune, cu scopul ca doar spre cultura poporului s-ar putea exopera²² și acolo școala trivială după datina a altor posesiuni Bistra, Câmpeni și Vidra. Fructul ostenețelor mele a fost că mulți copii și fetețe au învățat a scrie și a ceti ...”²³. Iată, așadar, că în concepția preotului dobândirea unor noțiuni elementare de către copii în cadrul școlii este mai presus de apartenența religioasă a acestora.

În 1852 Efrem Petruția este trimis la Baia de Arieș (Offenbaia), ca paroh al comunității greco-catolice; în această calitate va încerca să înființeze și aici, ca și la Ponorel, o școală la care să învețe copiii români din localitate, indiferent de confesiunea religioasă a acestora. Din păcate, eforturile sale nu sunt dublate de rezultate pe măsură, așa cum se întâmplase la Ponorel: „Așisderea m-am opintit a exopera școala. Dar toată truda mi-a mers în fum. Prunci totuși am adunat în câte un an vara, dar n-am putut merge departe că veneau câte o zi sau două, apoi care se lăsa, parte din sărăcie, parte din vreun morb”. Iată că în Transilvania secolului al XIX-lea clerul ne apare pătruns de înalta misiune culturală care i-a fost atribuită, începând cu preotul de parohie, care conducea comitetul școlar și era adesea învățător în școala satului, și terminând cu episcopul și mitropolitul, care apărau sistemul școlilor confesionale în confruntările cu guvernul²⁴.

Alte documente oferă informații despre funcționarii bisericești și salarizarea lor, sau, incidental, despre nivelul material precar al unor enoriași.

²¹ Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până la 1918*, Cluj-Napoca, Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului, 1992, p. 257.

²² *A exopera* = a ridica, a face (din lat. *exopero, are*)

²³ D.A.N.I.C., Colecția *Documente Istorice*, MDCXCIV/ 264.

²⁴ Keith Hitchins, *Afirmarea națiunii: mișcarea națională românească din Transilvania, 1860-1914*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 165.

Starea materială a clerului, esențială pretutindeni pentru îndeplinirea funcțiilor sale, este pentru preoțimea greco-catolică din Transilvania cu atât mai importantă cu cât rolul său social era, în mijlocul unei societăți rurale tradiționale, mai mare decât în alte medii. Condiția materială a preotului este relevantă, deopotrivă pentru gradul său de instrucție și pentru statutul social, pentru menirea sa pastorală și pentru cea laică.

După restaurarea Mitropoliei Unite de Alba Iulia și Făgăraș (1855), mitropolitul Alexandru Șterca Șuluțiu va obține un subsidiu de 18000 florini anual pentru clerul simplu, ale cărui necesități le cunoștea din experiență²⁵.

Veniturile preoților sunt influențate de mai mulți factori. În primul rând, situația materială a unui cleric trebuie raportată la nivelul economic al parohiei sale, fiind de cele mai multe ori direct proporțională cu acesta: cu cât parohia este mai prosperă, cu atât preoții sunt mai înstăriți.

În situația în care postul de preot în astfel de parohii bogate rămâne vacant, sunt mulți cei care doresc să-l ocupe²⁶. Procedura este următoarea: postul este anunțat drept vacant, doritorii își trimit cererile la Consistoriu, iar acesta numește dintre concurenți pe cel considerat mai potrivit²⁷. În acest context, la 21 aprilie 1864, Simeon Balint, protopopul Bistrei, îl anunță pe Gedeon Blasianu, administratorul Zlatnei, că la data de 15 mai va avea loc concursul pentru ocuparea postului de paroh la Cojocna (Cosocna) „din comitatul Clujului cu salariu cameral de 210 florini rhenani și porțiune canonică”²⁸. Protopopul mai adaugă faptul că îi scrie în legătură cu acest concurs deoarece „frăția ta mai anu te-ai jeluit – și pe drept – cum că o circulară în care s-a anunțat concursul pentru o parohie ai primit-o după trecerea sau expirarea termenului – drept aceea fiindcă și cu această circulară până va ajunge la Frăția Ta se poate întâmpla asemenea, fiind termenul cam scurt, am aflat cu cale a te încunoștința despre pomenitul concurs mai cu grabă”²⁹.

Un alt factor care influențează situația materială a preotului este porțiunea canonică³⁰. Cu cât terenul obținut este mai întins sau mai roditor, cu atât situația materială a clericului este mai bună.

²⁵ *Biserica Română Unită. Două sute cincizeci de ani de istorie*, Madrid, 1952, p. 138.

²⁶ Simion Retegan, *Înzestrarea materială a clerului greco-catolic din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1850-1867)*, în volumul colectiv „300 de ani de la Unirea Bisericii Române din Transilvania cu Biserica Romei”, coordonat de Gheorghe Gorun și Ovidiu Horea Pop, Cluj-Napoca, 2000, p. 250.

²⁷ Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p.74.

²⁸ D.A.N.I.C., *Colecția Documente Istorice*, MDCXCIV/ 204.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Porțiune canonică* = teren aflat în proprietatea preotului unit pe durata deținerii funcției, pentru întreținerea familiei sale.

Preotul unit primește, de asemenea, un salariu care diferă de la caz la caz. Din documentul prezentat mai sus reiese că postul de paroh la Cojocna (Cosocna), comitatul Cluj, este plătit cu 210 florini renani, salariu cameral, la care se adaugă porțiunea canonică.

Venitul mediu al preotului variază mult de la zonă la zonă, de la parohie la parohie. După Barițiu, el însuși fiu de preot, aproximativ o treime a preoților uniți, titularii parohiilor importante, erau bine plătiți. Aici intrau, în primul rând, protopopii, remunerați și cu câte 60 de florini anual din marea fundație a Capitlului instituită de Ioan Bob, preoții din localitățile montanistice și salinare plătiți de stat, parohii cu averi personale mai mari, preoții foarte întreprinzători³¹.

O pondere mult mai mică din venitul parohului, chiar ne semnificativă în multe cazuri, revine taxelor achitate de către enoriași bisericii pentru asistența religioasă acordată de preot: botezuri, căsătorii, înmormântări, molifte, sfeștanii etc. Aceste sume sunt, în general, mici – aproximativ 20-25 de florini anual, în cazul unui sat de 80-100 de case³² – așa că nu influențează prea mult nivelul material al slujitorului bisericii.

La îndeplinirea îndatoririlor de ordin administrativ preotul este ajutat de alți câțiva funcționari bisericești de ordin inferior: crâsnicul (curatorul, editul), clopotarul (campanatorul), cantorul, casierul (perceptorul).

De cele mai multe ori aceștia sunt numiți în funcție prin ordin emis de protopop, dar recomandările asupra persoanei care va ocupa postul sunt făcute de parohul local. În acest sens întâlnim un document din 1856 prin care Ioan Sicoe, preotul unit al Sohodolului, recomandă Oficiului Arhiepiscopial numirea lui Nicolae Coste, care până în 1850 „a ținut serviciul dascăliei”, în funcția de campanator³³ „împreună cu fiii săi”³⁴. Nu întotdeauna însă persoanele desemnate pentru ocuparea unor funcții sunt mulțumite de recomandarea făcută de preot. Este și cazul lui Nicolae Coste care este numit în funcția de clopotar de către Oficiul Arhiepiscopial³⁵, dar spre disperarea preotului local refuză postul, deoarece el dorește să devină crâsnic al bisericii respective. Într-o scrisoare adresată protopopului <Grigore Mihali> în decembrie 1856, Ioan Sicoe va recunoaște: „cu strămutarea servitorilor bisericești de aicea numai am încăput în cea mai mare ură”³⁶.

³¹ Simion Retegan, *op. cit.*, p. 250.

³² *Ibidem*.

³³ Campanator = clopotar.

³⁴ D.A.N.I.C., Colecția *Documente Istorice*, MDCXCIV/ 113.

³⁵ *Ibidem*, MDCXCIV/ 116.

³⁶ *Ibidem*, MDCXCIV/ 134.

Slujbașii bisericii primesc un salariu lunar; de exemplu, Anton Sicoe, cantor la biserica unită din Sohodol în anul 1856, are un salariu de 1 florin și 40 de crăițari³⁷. Uneori aceste salarii nu sunt achitate la timp. Un angajat al bisericii din Sohodol îi trimite în 1856 o petiție lui Grigore Mihali, protopopul tractului Bistra, arătând că a primit suma de 2 florini și 40 de arginți, adică salariul pe luna februarie (1 florin și 40 de arginți) plus 1 florin din salariul pe luna ianuarie, dar cei 3 florini rămași restanță din anul trecut „nu i-am primit nici astăzi”³⁸.

Așa-numitele „taxe chirurgice și schedulare”, plătite de tineri preotului pentru oficierea căsătoriei, diferă de la caz la caz. Dacă la Sohodol, tractul Bistra, în 1857, pentru o căsătorie se achită taxa de 1 florin și 20 de crăițari³⁹, la Ponorel, în același tract, în 1855 suma este de 2 florini⁴⁰.

Există și cazuri în care preoții, conștienți de starea materială „miseră” a enoriașilor, oficiază căsătorii fără a mai percepe taxele aferente; în acest sens, Ioan Sicoe, parohul unit din Sohodol, îi scrie lui Grigore Mihali, protopopul tractului Bistra că în parohia respectivă un singur enoriaș „s-a cununat în anul respectiv”, „însă e foarte sărac, încât nu are nimic; eu încă l-am cununat gratis, fiindcă a fost și neunit și, văzând...sărăcia lui, nu l-am mai asuprit cu taxa cununiei, fata fiind de religia noastră, însă dimpreună săracă rămasă de părinți”⁴¹.

Unii preoți țin cont de starea materială precară a enoriașilor atunci când percep taxe, dar sunt și situații în care sărăcia credincioșilor îi lasă indiferenți pe slujitorii Bisericii. Simeon Balint, protopopul tractului Bistra, este contrariat atunci când Ioan Laslo, parohul unit al Zlatnei, nu percepe taxa de căsătorie de la doi enoriași, pe motiv că aceștia sunt săraci, dar în schimb îi trimite la Roșia⁴², ca să obțină dezlegare pentru căsătorie de la protopop. La o astfel de faptă reacția lui Simeon Balint este violentă, protopopul considerând că în cazul de față „i-ar costa pe fiecare întreit și împătrit călătoria până la Roșia, mai mult decât au să dea acolo ... 70 de crăițari; sau nu știi frăția ta că această concesie eu am făcut-o pentru ușurarea poporului, <concesie> pe care, urmând consiliul Frăției Tale, ar trebui să o șterg și să trag și eu ca unii dintre protopopii din țară câte 4-5 florini de pereche? Pe de o parte îi compătimești, <pe de> alta ca să te ușurezi pe Frăția Ta, le-ai pune o povară cu mult mai grea”⁴³. Protopopul ne apare astfel intrigat de atitudinea subalternului său, dar în același timp nu admite ca parohul Zlatnei să nu perceapă taxa pentru căsătorie, deoarece „mizeria scuză numai Sfânta

³⁷ *Ibidem*, MDCXCIV/ 81.

³⁸ *Ibidem*, MDCXCIV/ 118.

³⁹ *Ibidem*, MDCXCIV/ 107, 133.

⁴⁰ *Ibidem*, MDCXCIV/ 71.

⁴¹ *Ibidem*, MDCXCIV/ 129.

⁴² Roșia este centrul protopopiatului unit al Bistrei în această perioadă.

⁴³ D.A.N.I.C., Colecția *Documente Istorice*, MDCXCIV/ 290.

Mântuire și botezul, dar la cununie niciodată nu am cugetat, nici odinioară, cum că Frăția Ta intrând în cercul acestui protopopiat îmi vei scrie mie legi noi, precum văd că mi le prescrii, ca de la mizeri să nu iau taxă...”, „eu servesc ca preot aproape de 36 de ani și, nici ca paroh, nici ca protopop, nu am văzut, nici auzit ca un paroh să măntuiască cu aceea că el n-a primit taxa protopopească, <din cauză că> respectivii cununați au fost mizeri...”⁴⁴.

Un rol semnificativ în activitatea parohului greco-catolic îl ocupă oficierea căsătoriilor și mai ales respectarea procedurilor bisericești în astfel de momente. Pentru ca o căsătorie să fie valabilă trebuiau respectate câteva condiții fundamentale, și anume: cei doi tineri să aibă „anii prescriși”, adică să fie majori, să li se facă „cele trei vestiri” care anunțau căsătoria pe plan local și să încheie „un contract de bună învoire”⁴⁵. Abia după ce aceste aspecte sunt îndeplinite căsătoria se oficiază de către preotul satului.

De multe ori tocmai viciile de procedură (lipsa contractului de bună învoire, faptul că unul dintre tineri este minor etc.) devin ulterior motive de divorț.

În general, preoții își îndeplinesc cu conștiinciozitate atribuțiile de pregătire a căsătoriei având grijă ca după oficierea acesteia să nu apară surprize neplăcute care s-ar fi putut evita. În 1865 Elia Farago, preotul greco-catolic din Arieș, îi scrie protopopului Bistrei că în parohia sa trăiește „un faur de fier pe nume Toth Gyuri”⁴⁶, greco-catolic în vârstă de 37 de ani, care dorește să se căsătorească cu o tânără din sat. Dat fiind că numitul Gyuri Toth se stabilise în Arieș de câțiva ani, preotul nu este convins că acesta nu contractase anterior o altă căsătorie: „starea lui în alăturare cu etatea ce o are stârnește un dubiu: oare n-a fost căsătorit pe locurile nașterii sale? Și părăsindu-și muierea pe aici să se căsătorească cu alta, după datina țigănească?”⁴⁷. De aceea Elia Farago îl roagă pe protopop să întreprindă o cercetare în legătură cu cele menționate care să lămurească situația.

Cele mai multe complicații apar în cazul căsătoriilor mixte, sau mai precis atunci când se pune problema desfacerii unei astfel de căsătorii. În acest sens Amos Tobias, preotul greco-catolic din Abrud, îl anunță pe Simeon Balint, protopopul tractului Bistrei, că preotul ortodox Ioan Galu i-a căsătorit pe Cimonea Ioan, greco-catolic, și pe Furduiu Maria, greco-răsăriteană, dar la puțin timp cei doi au decis să divorțeze, adresându-se pentru aceasta, din nou, preotului ortodox⁴⁸. Din relatarea lui Amos Tobias, preotul unit, aflăm că Ioan Galu,

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, MDCXCIV/ 89.

⁴⁶ *Ibidem*, MDCXCIV/ 213.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*, MDCXCIV/ 283.

preotul ortodox, „a făcut pașii cuviincioși” anunțându-l pe Cimonea Ioan că îl poate despărți de soția lui „sub următoarele două condiții: sau să se facă neunit, sau să-i ducă declarație de la domnia ta (protopopul Bistrei – n.n.) cum că nu-l vei acuza”⁴⁹. Din acest înscris reiese că cele două Biserici își respectă reciproc deciziile și procedurile, dar și că în cadrul Bisericii Greco-Catolice regulile sunt ceva mai stricte la acordarea unui divorț, sub influența normelor procedurale ale Bisericii Catolice, care acordă divorțul foarte greu și pentru motive bine întemeiate⁵⁰.

În cadrul Bisericii Unite procesul de divorț este lung și anevoios. Într-o primă fază preotul satului încearcă să sfătuiască cele două părți să renunțe la decizia de a divorța. În continuare, același rol de mediere a unei eventuale împăcări a părților este preluat de către „defensoarele matrimoniale”⁵¹. Dacă cei doi soți își mențin decizia de a divorța, se încheie un Protocol de divorț, semnat de cele două părți, de „comisarul investigator” al cauzei și de „defensoarele matrimoniale”⁵².

Preotul este cel care redactează, contra cost, declarațiile celor doi soți – dat fiind că, de cele mai multe ori, aceștia nu știu să scrie – în care fiecare parte își expune motivele pentru care dorește divorțul. Ioan Sicoe, preotul unit de la Sohodol, îi scrie în acest sens lui <Grigore Mihali> în 1856 că a trimis-o pe Rafila Sicoe Zah la preotul Amos „spre a-i face răspunsul de unde <aceasta> se întoarse fără nici un rezultat, căci acolo n-a vrut să plătească sotpel, nici să plătească pentru scris, zicând că e mizeră, după aceea îndreptând-o către Prea Onorat Frăția Sa Stoianu spunându-i ce-i trebuiește se întoarse și de acolo ca și de la Amos”. În această situație, Ioan Sicoe apreciază că Rafila Sicoe Zah „nu-și va putea dobândi lucrătorii”⁵³.

După ce toate actele sunt definitive, cauza de divorț este înaintată Sinodului protopopesc, care analizează motivele invocate de cele două părți, audiază martori și emite o sentință definitivă.

În general costurile pentru un divorț se ridică la suma de 40 de florini. Atât achită Sofia Danciu în 1850 la Oficiul Protopopesc pentru divorțul fiicei sale, Eva Macovei⁵⁴. Pavel Ratz va achita pentru divorț, atunci când se va ține „adunarea Sinodului”, suma de 30 de florini, după cum îl informează Ioan Sicoe,

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Nicolae Bocșan, Ion Cârjă, *Biserica Română Unită la Conciliul Ecumenic Vatican I*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2001, p. 116.

⁵¹ D.A.N.I.C., Colecția *Documente Istorice*, MDCXCIV/ 47.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, MDCXCIV/ 100.

⁵⁴ *Ibidem*, MDCXCIV/ 146.

preotul unit al Sohodolului pe Grigore Mihali, protopopul tractului greco-catolic al Bistrei⁵⁵.

În unele cazuri, cei doi soți pot aștepta timp îndelungat hotărârea definitivă de divorț. Cozma George, ortodox din Baia de Arieș, așteaptă de ani de zile pronunțarea divorțului de soția sa, Pascutia Horga, de religie unită, după cum îi relatează Nicolae Fodori, preotul greco-catolic al Lupșei, protopopului Simeon Balint; actele înaintate pentru divorț s-au rătăcit astfel că George Cozma se vede pus în situația de „a începe un proces nou având actele și investigațiile făcute gata”⁵⁶.

Preotul își informează constant superiorul despre tot ce se întâmplă în parohie, solicitând sfaturi pentru rezolvarea unor probleme locale, sau cerându-i ajutorul pentru medierea unor situații conflictuale.

Corespondența între paroh și arhidiaconul de care depinde oglindește o multitudine de probleme cu care biserica se confruntă pe plan local. Dintr-un astfel de document aflăm că la școala unită din Sohodol nu sunt suficiente manuale școlare⁵⁷, sau că preotul ortodox din aceeași localitate încearcă să construiască o școală aici⁵⁸. Întotdeauna în parohie se ivesc probleme a căror rezolvare depinde, într-un fel sau altul, de intervenția protopopului zonal.

În general, există o bună comunicare ierarhică preot-protopop, iar scrisorile și notele pe care aceștia și le adresează creionează o imagine autentică a satului transilvănean românesc în secolul al XIX-lea, în care locuitorii sunt părtași ai unei realități cotidiene din care nu lipsesc bucuriile, dar mai ales necazurile cauzate de lipsuri materiale, boli, scandaluri etc.

Biserica este parte intrinsecă a acestei lumi, factor spiritual ce oferă oamenilor credința și speranța, factor cultural prin implicarea în procesul educațional, factor social prin medierea conflictelor locale, factor național militând pentru recunoașterea drepturilor politice ale națiunii române.

Biserica Unită din Transilvania ne apare, așadar, la jumătatea secolului al XIX-lea, din documentele cercetate, ca o instituție cu un sistem organizatoric bine structurat ce face eforturi meritorii să corespundă multiplelor misiuni încredințate de societate.

⁵⁵ *Ibidem*, MDCXCIV/ 104.

⁵⁶ *Ibidem*, MDCXCIV/ 206.

⁵⁷ *Ibidem*, MDCXCIV/ 132.

⁵⁸ *Ibidem*, MDCXCIV/ 58.

Résumé

A la fin du XVIIème siècle et début du XVIIIème, une partie de l'Église Orthodoxe de Transylvanie accepte de se soumettre au Vatican, en gardant en même temps une partie de ses rythmes orientales, afin de ne pas perdre les fidèles. Cette Union a eu comme conséquence – dans une société sans Code Civile, où les relations sociales étaient largement dans la compétence de l'Église – une compétition entre l'Église Orthodoxe et celle Gréco-Catholique pour les fidèles, des confusions et des conflits dans les familles mixtes concernant le baptême des enfants, leur éducation, les questions de succession des biens, l'enterrement. C'est le prêtre qui est le personnage le plus important dans la vie du village transylvain, celui-ci étant à la fois juge et conseiller spirituel. L'Église assume le rôle d'animatrice de la vie communautaire dans un régime politique qui ne reconnaissait pas les Roumains comme une nation avec des droits politiques.